

Tresoret de fraccions de dinar dels regnes de Taifes (segle XI)

A. BOFARULL I COMENGE

L'estudi de les troballes monetàries s'ha mostrat com una font importantíssima per al coneixement de la moneda d'èpoques pretèrites. Així l'interès per a l'estudi de les descobertes monetàries creix dia a dia entre els investigadors.

És cert que una notícia isolada o fins i tot la publicació d'un tresoret, per important o per ben estudiat que sigui, no resoldran per ells mateixos la problemàtica que plantegen les emissions de determinat període, però és segur que el recull sistemàtic i exhaustiu de totes les informacions d'aquesta mena esdevindrà un punt de partença de primer ordre a l'hora de realitzar la interpretació històrica, econòmica o social de la moneda.¹

En el present treball farem una aportació en aquest sentit en donar a conèixer el contingut d'una troballa de fraccions de dinar de les primeres taifes andalusines. Les descobertes de conjunts monetaris d'or són ben escasses en aquest període en el qual les emissions àuries solen materialitzar-se únicament en l'encunyació de fraccions de llei molt baixa. Dos fenòmens sembla que conflueixen i que aboquen a una creixent manca d'or. Per una banda, hom ha assenyalat dificultats en l'aprovisionament de metall procedent de Nord-Àfrica. Per l'altra es produeix un continuat flux de metalls preciosos i d'altres productes cap el món cristià per a saldar el pagament de les pàries o tributs que aquests reeiteradament exigeixen amb la força de les armes.²

1. Sobre la metodologia per al estudi i interpretació de les troballes monetàries pot consultar-se, A.M. BALAGUER i M. CRUSAFONT i SABATER, Los hallazgos monetarios, tratamiento e interpretación, *Arqueología Medieval Española*, vol. II, Madrid, 1987, pp. 13-24.

2. Per a aquesta qüestió Vid. A.M. BALAGUER, Parias and myth of the mancus, *Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area*, 3, Santarem, 1988, pp. 499-545.

CIRCUMSTÀNCIES DE LA TROBALLA

Aquest tresoret fou descobert en un lloc no determinat de la província de Conca. Les altres circumstàncies de la troballa no arribaren al nostre coneixement, però poguérem classificar, i prendre les dades ponderals i les mesures de les 230 fraccions de dinar que contenia.

Donarem compte tot seguit de totes aquestes dades que anirem comentant.

*COMPOSICIÓ GENERAL DE LA TROBALLA**Regne de València*

Abd al-'Aziz al-Mansur (412-452 H/1021-1060 A.D.).	61 fraccions.
Abd al-Malik al-Muzaffar (453-457 H/ 1061-1064 A.D.).	73 fraccions.
Total	134 fraccions.

Regne de Toledo i València

Yahya al-Ma'mun (435-468 H. / 1043-1075 A.D.)	92 fraccions.

Regne de Dénia i les Balears

Iqbal al-Dawlah (436-468 H. / 1044-1075 A.D.)	1 fracció.

Regne de Taifa per determinar

Taifa per determinar	3 fraccions.

Cal recordar que totes les fraccions de dinar no tenen lectures marginals i per tant no hi apareix menció de seca ni d'any.

Per això és difícil fer precisions sobre la data de l'amagatall que normalment ens dona la darrera moneda datada, deixant sempre un cert marge de temps durant el qual aquesta podia haver estat circulant abans d'entrar en el conjunt del tresoret. Tot i així podem estimar que les cronologies més tardanes ens les donaran les monedes del Regne de Toledo-València (435-468 H / 1043-1075), ja que com veurem en tractar de la peça, que considerem inèdita, de Dénia-Mallorca hi ha raons per a pensar que és anterior al 455 H. Resten, naturalment, les tres fraccions indeterminades que ara per ara no ens donen cap indicati d'ordre cronològic. Amb les dades disponibles tindríem, doncs, unes dates límit per aquest conjunt compreses entre el 435 H / 1043 A.D. i el 468 H / 1075 A.D. Per tant l'ocultament del tresoret es produiria vers el 1080-1085.

Totes les monedes emeses d'aquest conjunt tenen l'aspecte, habitual en aquest tipus de peces, d'haver estat fabricades en or molt baix. És a dir, en el que solem anomenar electró. Examinades algunes d'aquestes peces per un argenter se'ns confirma que han estat emeses a una llei de 8 o 9 quirats. Segons apreciacions del mateix professional els altres metalls presents en l'aliatge serien argent en un 50% i coure en un 15%. Aquestes dades són en plena consonància amb els

resultats obtinguts per P. Ripollès i J. López³ en estudiar un tresoret de composició similar al que ara presentem.

Les peces marcades amb asterisc (*) són les que reproduïm a les làmines.

Regne de València. Catalogació

Abd al-Aziz al-Mansur (412-425 H / 1021-1060 A.D.). Grup I.

Fraccions de dinar d'electró.

Referències: Vives 1065; Prieto Vives 158. Miles 168.⁴

<i>Núm.</i>	<i>Pes gr.</i>	<i>ø mig mm.</i>	<i>Núm.</i>	<i>Pes gr.</i>	<i>ø mig mm.</i>
1	1'38	12'5*	9	1'13	12'5
2	1'55	11'8	10	1'04	11'5
3	1'40	11'2	11	0'95	11'2
4	1'50	10'0	12	1'10	10'3
5	1'22	11'3	13	0'90	9'0
6	1'25	12'3*	14	0'80	9'8
7	1'20	10'4	15	0'59	10'0
8	1'10	10'5			

Comentaris

Les fraccions d'aquest grup presenten cospells irregulars que s'aproximen, però a la forma circular.

Els adorns que presenten les peces d'aquest grup són bastant uniformes: adorn vegetal d'estil arabesc a la part superior de la primera àrea i estrella de sis raigs amb un punt intercalat a cada raig, a la part inferior. La segona àrea no presenta adorns.

En conjunt, l'estat de conservació d'aquestes peces és força bo.

Abd al-Aziz al Mansur. Grup II.

Fraccions de dinar d'electró.

Referències: Vives 166; Prieto Vives 159; Miles no cita.

3. Un tesorillo de fracciones de dinar hallado en Benicassim, *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 4, 1977, pp. 203-241.

4. A. VIVES Y ESCUDERO, *Monedas de las dinastías árabe-españolas*, Madrid, 1893. A. PRIETO VIVES, *Los Reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes en el siglo V de la Hégira*, Madrid, 1926. G.C. MILES, *Coins of the Spanish Muluk al Tawaif*, Nova York, 1954.

<i>Núm.</i>	<i>Pes</i> <i>gr.</i>	<i>ø mig</i> <i>mm.</i>
16	1,2	11,5
17	0,53	9*

Comentaris

La forma i llei d'aquestes fraccions és similar a les del grup anterior. Adorns de la primera àrea similars als del grup 1. En la segona àrea, petit cercle a la part superior, a la part inferior lletra àrab que sembla la Ha.

El seu estat de conservació és bo.

Abd al-Aziz al-Mansur. Grup III.

Fraccions de dinar d'electró.

Referències: Vives 1072; Prieto Vives, 162; Miles 171.

<i>Núm.</i>	<i>Pes</i> <i>gr.</i>	<i>ø mig</i> <i>mm.</i>	<i>Núm.</i>	<i>Pes</i> <i>gr.</i>	<i>ø mig</i> <i>mm.</i>
18	2'12	13'5	40	1'17	11'3
19	1'55	10'8	41	1'23	11'0*
20	1'62	10'5	42	1'07	10'0
21	1'48	12'0	43	1'00	10'7
22	1'48	11'0	44	0'90	8'5
23	1'30	10'5	45	1'25	10'2
24	1'32	12'3	46	1'00	11'0
25	1'47	11'5	47	1'12	10'0
26	1'27	10'0	48	1'00	11'5
27	1'20	9'6*	49	1'22	11'0
28	1'25	10'1	50	1'10	10'7
29	1'50	11'0	51	1'05	10'5
30	1'35	12'0	52	1'05	9'5
31	1'25	9'6	53	1'04	9'7
32	1'33	10'0	54	0'90	11'2
33	1'26	11'5	55	0'72	10'4
34	1'29	11'0	56	0'69	9'7
35	1'20	10'5	57	0'95	10'0
36	1'15	11'5	58	0'69	10'5
37	1'05	11'0	59	0'62	9'5
38	1'15	11'3	60	0'72	8'5
39	1'40	9'8	61	0'65	10'0

Comentaris

La forma d'aquestes fraccions és irregular però s'aproxima més a un rectangle que a la forma circular habitual en la moneda.

Els adorns que presenten les monedes d'aquest grup són bastant uniformes tot i que hi ha petites variacions i que només en un 25% dels casos hem pogut observar tot l'ornament complet, a causa de les nombroses peces descentrades.

Abd al-Malik al-Muzaffar (453-457 H. / 1061-1064 A.D.)

Fraccions de dinar d'electró.

Referències: Vives 1078; Prieto Vives 165; Miles 182 var.

<i>Núm.</i>	<i>Pes gr.</i>	<i>ø mig mm.</i>	<i>Núm.</i>	<i>Pes gr.</i>	<i>ø mig mm.</i>
62	2'25	10'7	94	1'50	10'5
63	2'20	11'2	95	1'50	10'0
64	2'20	11'0	96	1'40	10'5
65	2'12	11'5	97	1'40	10'8
66	2'00	11'0	98	1'40	10'2
67	1'70	11'0*	99	1'40	9'5
68	1'72	11'5	100	1'40	11'0
69	1'85	12'0	101	1'35	10'2
70	1'72	10'5	102	1'35	10'5
71	1'72	11'0	103	1'32	9,5
72	1'72	10'8	104	1'35	11'3
73	1'72	11'3	105	1'40	10,3
74	1'60	11'4	106	1'20	11'0
75	1'80	11'0	107	1'40	10'0
76	1'68	11'0	108	1'25	10'5
77	1'60	11'0*	109	1'25	10'0
78	1'58	10'5	110	1'30	10'0
79	1'55	11'0	111	1'30	9,5
80	1'85	11'7	112	1'22	11'2
81	1'83	11'0	113	1'22	10'5
82	1'55	11'2	114	1'22	10'0
83	1'62	11'0	115	1'22	10'5
84	1'60	11'5	116	1'20	10'0
85	1'57	10'5	117	1'20	10'0
86	1'50	10'3	118	1'07	11'0
87	1'50	9'8	119	1'10	10'0
88	1'50	11'0	120	1'00	9'8
89	1'40	11'3	121	1'00	9'0
90	1'40	11'3	122	0'95	10'0
91	1'40	11'0	123	0'95	9'5
92	1'40	10'2	124	0,92	9'7
93	1'40	10'7	125	0'90	10'0

1

6

16

17

27

41

67

77

130

135

136

137

138

139

140

141

143

144

147

148

149

150

151

152

Núm.	Pes gr.	ø mig mm.	Núm.	Pes gr.	ø mig mm.
126	0'85	9.5	131	0'70	9'7
127	0'82	10'0	132	0'62	9'0
128	0'80	8'7	133	0'62	9'5
129	0'80	10'5	134	0'57	10,0
130	0'77	11,2*			

Comentaris

La forma de les fraccions d'aquest grup és completament irregular, tant en trobem de formes arrodonides, com de rectangulars i fins i tot n'hi ha de quadrangulars.

Els adorns són tots a la primera àrea. A la part superior adorn vegetal i a la part inferior estrella de sis raigs amb punts intercalats, excepte en els núms. 77, 93, 128 i 134 que en el lloc de l'estrella hi apareix una poncella oberta o flor de lis.

El seu estat de conservació és bo.

Regne de Toledo i València. Catalogació

Yayha al-Ma'mun (435-468 H. / 1043-1075 A.D.)

Fraccions de dinars d'electró.

Referència: Vives 1.100; Prieto Vives 335; Miles 518-519.

Núm.	Pes gr.	ø mig mm.	Núm.	Pes gr.	ø mig mm.
135	1'55	14'0*	153	1'25	13'5*
136	1'30	13'0*	154	1'20	13'0*
137	1'27	12'3*	155	1'25	12'0
138	1'20	12'3*	156	1'22	11'7*
139	1'12	11'0*	157	1'22	11'0*
140	2'15	13'4*	158	1'22	12'7*
141	1'87	12'0*	159	1'22	11'5*
142	1'75	12'7	160	1'15	11'5*
143	1'70	12'0*	161	1'15	11'7*
144	1'67	13'5*	162	1'07	11'7*
145	1'50	13'5	163	1'05	11'5*
146	1'45	11'7	164	1'05	12'0
147	1'45	11'5*	165	1'05	11'5*
148	1'42	12'5*	166	1'03	11'5*
149	1'45	13'4*	167	1'00	11'3*
150	1'40	12'0*	168	1'00	10'7
151	1'35	12'7*	169	0'65	10'7
152	1'32	11'6*	170	0'60	9'8

153

154

156

157

158

159

160

161

162

163

165

166

167

169

171

173

174

175

177

178

180

181

184

187

<i>Núm.</i>	<i>Pes</i> <i>gr.</i>	<i>ø mig</i> <i>mm.</i>	<i>Núm.</i>	<i>Pes</i> <i>gr.</i>	<i>ø mig</i> <i>mm.</i>
171	2'05	13'5*	199	0'62	9'5
172	1'80	13'0	200	0'62	10'0
173	1'55	13'0*	201	0'60	9'7
174	1'52	13'0*	202	2'00	13'3*
175	1'50	10'8*	203	1'80	12'7
176	1'35	12,0	204	1'65	12'5*
177	1'27	12'8*	205	1'45	13'0*
178	1'20	11'5*	206	1'35	12'3
179	1'15	12'5	207	1'32	11'7
180	1'15	11'0*	208	1'25	11'5*
181	1'10	11'7*	209	1'25	12'0
182	1'07	12'0	210	1'15	12'0*
183	0'95	11'0	211	1'10	11'4*
184	0'90	13'0*	212	1'10	13'0
185	0'85	9'0	213	1'08	14'0*
186	0'72	11'7	214	1'00	12'0
187	1'95	13'5*	215	0'90	10'7*
188	1'70	13'5*	216	0'58	10'0*
189	1'55	12'0	217	1'35	13'0*
190	1'35	13'0*	218	1'00	11'5*
191	1'35	12'6	219	1'80	13'5*
192	1'27	11'7*	220	1'77	14'2
193	1'15	11'5	221	1'60	13'0
194	1'12	11'7*	222	1'40	12'3*
195	1'00	12'0	223	1'25	13'0*
196	0'85	12'2*	224	1'12	12'0*
197	0'75	11'5	225	0'97	12'0
198	0'70	10'0	226	0'92	9'7

Comentaris

La forma d'aquestes fraccions és irregular.

Les monedes d'aquests grups presenten adorns en les dues cares. Observem múltiples combinacions d'ornaments en una i altra àrea. Aquests adorns solen consistir en motius vegetals (principalment a la segona àrea), estrelles, puntes de fletxa, punts i cercles. Aquests dos darrers apareixen entre un i quatre i adopten diferents disposicions.

L'estat de conservació de les monedes d'aquest grup és bo.

Regne de Dénia i les Balears

Ali Iqbal al-Dawlah (436-468 H / 1044-1075 A.D.)

Referència: Vives no publica; Prieto Vives no publica; Miles no publica. Inèdita ?.

188

190

192

194

196

202

204

205

208

210

211

213

215

216

217

218

219

222

223

224

227

228

229

230

Fracció de dinar d'electró.

Núm.	Pes gr.	ø mig mm.
227	1'05	9'7

معز الدولة
لا اله الا
الله وحده
احمد?

MOIZODDAULA
NO (HI HA) DÉU SINÓ
ALLAH SOLS ELL
AHMED (?)

اقبال
لامام هشام
امير المؤمنين
الدولة

IKBALO
EL IMAM HIXEM
AMIR DELS CREIENTS
DDAULA

Comentaris

La seva forma és irregular tirant a ovalada. Es tracta possiblement d'una moneda inèdita o que almenys no apareix en cap dels catàlegs sistemàtics del període.

Sembla que aquesta moneda ha de correspondre a un període comprès entre l'any 436 al 455, ja que en aquest darrer deixa d'invocar al suposat imam Hixem, per a invocar a partir del 457 H, segons l'evidència numismàtica conservada, a l'indeterminat Abd-Allah, invocació que es mantindrà fins a final del regnat.

Alí en aquesta fracció pren els títols de Iqbal al-Dawlah i de Mu'izz al-Dawlah.

En la primera àrea porta, a la part superior, el nom Mu'izz al-Dawlah i en la inferior un nom que ha quedat fora del cospell en part, però que sembla dir Ahmad. És cert que no coneixem cap personatge d'aquest nom per aquest regnat, però sí que el coneixem en el del seu suposat germà Hasan.

En la segona àrea el títol és Iqbal al-Dawlah que apareix partit, en la part superior Iqbal i a sota Dawlah.

No porta cap adorn i el seu estat de conservació és molt bo.

Regne de Taifa per determinar

Fraccions de dinar d'electró.

Referència: Vives no publica; Prieto Vives no publica; Miles no publica. Ripollès-López⁵ publiquen 6 peces similars a aquestes núms. 2-7.

5. P. RIPOLLÈS, J. LÓPEZ, art. cit. a la nota 3.

<i>Núm.</i>	<i>Pes gr.</i>	<i>ø mig mm.</i>
228	0'80	12
229	0'72	10'3
230	0'65	11'5

لا اله الا الله
محمد رسول الله

لله
لا و لا اله الا الله

NO (HI HA) DÉU SINÓ ALLAH
MAHOMA (ÉS) EL MISSATGER
D'ALLAH

PER ALLAH
(Lectura desconeguda)

La particularitat de les peces d'aquest grup és que a la segona àrea presenten la llegenda envoltada per una estrella de 8 puntes. El fet que hagi aparegut en altres troballes de la zona de València o de moneda valenciana, com és la publicada per Ripollès-López, fa pensar que s'ha de tractar d'una moneda encunyada per aquest regne o per algun dels Estats musulmans veïns.

La principal dificultat per a la seva atribució és deguda al seu caràcter anònim. És a dir que no presenta nom de rei o títol.

De moment cal esperar que tants arabistes estudiosos com sembla tenir avui la numismàtica andalusina dediquin una mica d'atenció a aquesta peça i puguin aclarir la seva procedència.